

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 3 (P3)

HUKURI 2013

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 100

Memorandamu leyi yi na 19 wa tipheji.

MAAVELO YA TIMARAKA**XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA XITSALWANA: TIMARAKA TA 50**

VUNDZENI NA NKUNGUHATO	(VN):	30
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(RXV):	15
XIVUMBEKO	(X):	<u>05</u>
NTSENGO		50

**XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO XO LEHA:
TIMARAKA TA 30**

VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	(VNX):	18
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(RXV):	<u>12</u>
NTSENGO		30

**XIYENGE XA C: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO XO KOMA:
TIMARAKA TA 20**

VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	(VNX):	12
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(RXV):	<u>08</u>
NTSENGO		20

1.1 Xinkhubyana xo lelana xa lembe

Mukamberiwa u tsala xitsalwana hi ta xinkhubyana xo lelana lexi va veke na xona.

Mukamberiwa u rungula hinkwaswo leswi nga humelela eka xinkhubyana lexi. Swin'wana swa swona swi nga va leswi landzelaka:

- Siku, ndhawu na nkarhi.
- Mufambisi wa ntirho.
- Leswi ntirho wu sunguriseke xiswona.
- Xivulavuri xa siku na swivulavuri leswin'wana.
- Matikhomelo na matitwelo ya vadyondzi.
- Swihungasi swa siku.
- Swakudya na swakunwa.
- Ku pfala ntirho.

[50]**1.2 Vantshwa mi nga yengiwi hi xiyimo xa munhu.**

Mukamberiwa u tsala xitsalwana xa a hlamusela tindlela leti vanhu lava nga na swiyimo swa le henhla va va yengaka ha tona ku va nghenisa eka timhaka ta masangu na ta vugevenga.

A nga ha katsa leswi landzelaka eka nhlamuselo ya yena:

- Hikuva va va tshembisa mintirho.
- Hikuva va va nyika timali.
- Va va yenga hi ku va khandziyisa mimovha ya mavito ya ndhuma.
- Va va yisa etimothela na le tihodela ta le henhla.
- Va va yisa etikhefini na le ka tirhesituwarente ta manyunyu.
- Va va xavela swiambalo swo durha, swa mavito.
- Lava swisiwana va tshembisiwa ku hlayisiwa.
- Lava nga eswikolweni va tshembisiwa ku pasisiwa.
- Va tshembisiwa ku kuma ku pfuniwa kun'wana na kun'wana hi ku olova.

[50]

1.3 Vukorhokeri lebyi hi byi kumeke eka malembe ya khumekaye ya xidimokirasi.

Mukamberiwa u tsala xitsalwana a hlamusela leswi mfumo wa Afrika-Dzonga wu koteke ku swi fikelela ku antswisa vutomi bya vaakatiko.

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka eka xitsalwana xa yena:

- Ku va mfumo wu akerile vanhu vo tala tindlu.
- Vanhu vo tala va na mphakelo wa gezi.
- Tidyondzo ta mahala.
- Mati yo tenga eka vaakatiko.
- Mintirho ya kahle.
- Vukorhokeri bya swa rihanyu byi yisiwa evanhwini.
- Mphakelo wa swakudya eka vafumari na vana va swikolo.
- Mpfuneto wa timali eswikolweni.
- Mpfuneto wa timali eka lava nga swela.
- Ku antswisiwa ka vukorhokeri bya va ka masipala.
- Ku nyika mali ya mpfuneto eka vafumari.

[50]**1.4 Mfuwo na ndhavuko i swa lava nga dyondzangiki ntsena.**

Mukamberiwa u tsala xitsalwana a nyika vonelo ra yena.

A nga ha katsa na leswi landzelaka:

Loko mukamberiwa a yima na mhaka leyi, a nga katsa leswi landzelaka:

- Ku na lava loko vo tikatsa eka mfuwo na ta ndhavuko swi nga va yisaka ehansi.
- Ku tikatsa eka mfuwo na ta ndhavuko hi ku cina na ku ambala tinjhovo swi khomisa tingana eka lava dyondzeke.
- Lavo dyondzeka va khongela kutani ku pahla a swi fambelani na ku khongela ka vona.
- Lava dyondzeke a va nga swi koti ku chayela kahle mimovha ya vona loko vo ambala swibelana hikuva xibelana xi ta tata xitulu hinkwaxo.
- Lavo dyondzeka a va nga swi koti ku tshama kahle eka xihahampfuka loko vo ambala xibelana hikuva va ta kavanyeta vakhandziyi kulobye.
- Madzovo yo endla tinjhovo ya huma eka swihari, kasi leswi swi ta lwisana na vahlayisi va ntumbuluko.

Loko mukamberiwa a nga yimi na mhaka leyi a nga katsa leswi landzelaka:

- Vanhu hinkwavo, ku katsa na lavo dyondzeka, va nga tikatsa eka ndhavuko wa vona.
- Swiambalo swa manguva lawa swa ndhavuko swi sasekile swinene lero na tinxaka tin'wana ta swi navela.
- Ku tikatsa eka mfuwo na ndhavuko swi kombisa leswaku vanhu se va ntshuxekile lero ku hava munhu loyi a faneleke ku khomiwa hi tingana.
- Lavo dyondzeka na vona va nga swi kota ku tinyungubyisa hi mfuwo na ta ndhavuko wa vona.
- Lavo dyondzeka na vona va nga tibombisa hi swikhaviso swa mfuwo na swa ndhavuko swo fana na madeha, vuhlalu na masindza.
- Vanhu van'wana, ku katsa na swidyondzeki, va nga tihanyisa hi ku endla no xavisa swiambalo na swichayachayani swa ndhavuko wa vona.

[50]**1.5 Ku rhandza mali i rimitsu ra vudyoho.**

Mukamberiwa u tsala xitsalwana a kombisa vubihi lebyi endliwaka hi vanhu hi xikongomelo xo lava mali kumbe tindlela to biha leti vanhu va ti tirhisaka ku kuma mali na hilaha endlelo leri ri nga amukelekiki hakona.

A nga ha katsa leswi landzelaka:

- Vanhu vo tala va tinghenisa eka vukungundzwana hi ku lava mali.
- Van'wana va yiva tinhundzu ta vanhu va ya ti xavisa leswaku va ta kuma mali.
- Va dlaya maxaka ya vona hi ku lava ku tikumela mali.
- Va joyinela maxaka tipholisi hi xikongomelo xo kuma mali.
- Van'wana va xavisa miri ya vona va tikumela mali.
- Ku phanga na ku tshova va hlomile, hi leswi humeelaka siku na siku hi xikongomelo xo lava mali.
- Ku xavisa swidzidziharisi, swi le mahlweni eka nkarhi lowu hikokwalaho ko lava mali.

[50]

1.6 Mfumo wu pfuna mani na mani loyi a wu rilelaka. Khensa kumbe u sola.

Mukamberiwa u tsala xitsalwana a nyika vonelo ra yena. U ta komba ku khenseka kumbe ku soleka ka ku va mfumo wu nyika mali ya mpfuneto eka vanhu.

A nga ha katsa na leswi landzelaka:

Ku khenseka:

- Ku ya hi vumbiwa bya tiko i mfanelo ku va vanhu va kuma mali ya mpfuneto.
- Ku pfuniwa ka vanhu lava pfumalaka leswaku va kuma mali yo tihanyisa.
- Vana na vona va kota ku kuma swakudya na swiambalo hi mali leyi.
- Vanwana va nga tlhela va kota no tiakela tindlu to tshama eka tona.
- Va swi kota ku xava leswi va swi lavaka.
- Leswi hi swona swi endlaka leswaku va nga tinghenisi eka timhaka ta vukhamba.

Ku soleka:

- Ku ta va na nkarhi lowu mfumo wu nga ta tsandzeka ku nyika vanhu mpfuneto lowu.
- Van'wana va xava makhadi ya vana va nga ri na vona, ku endlela leswaku va ta kuma mali leyi.
- Vana lava nga hundza emisaveni va tshama va ha holeriwa va nga ha ri kona.
- Vaamukeri va mali leyi a va ha swi lavi na ku tirha.
- Van'wana vo nwa byalwa na ku thya makarata hi mali ya mpfuneto.
- Lava tirhaka va nyika maxaka ya vona switifikhethi swa vana va vona leswaku va ta hola mali leyi.

[50]**1.7 1.7.1 Ku tsala xitsalwana hi xifaniso xa nghozi ya mimovha.**

Mukamberiwa u tsala xitsalwana xo anakanya hi xifaniso.

Mukamberiwa u nyika xitsalwana xa yena nhlokomhaka leyi faneleke, ku fana na leyi: Nghozi ya mimovha leyi ndzi nga ta ka ndzi nga yi rivali.

A nga ha katsa leswi landzelaka eka xitsalwana xa yena:

- Siku ra kona.
- Laha a a ya kona yena.
- Leswi vangeke nghozi.
- Leswi nghozi yi humeleriseke xiswona.
- Matitwele ya yena.
- Lava vavisekeke/lava loveke.
- Ku pfuna ka vaxilamulelamhangu.
- Leswi nga endliwaka ku sivela tinghozi ta muxaka lowu.

[50]

1.7.2 Ku tsala xitsalwana hi xifaniso xa khathuni ya maphorisa na mubohiwa/muyivi.

Mukamberiwa u tsala xitsalwana xo anakanya hi xifaniso xa khathuni xa maphorisa lawa ya nga khoma xigevenga.

Mukamberiwa u nyika xitsalwana xa yena nhlokomhaka leyi faneleke ku fana na leyi: Matirhelo ya maphorisa laha tikweni.

A nga ha katsa na leswi landzelaka eka xitsalwana xa yena:

- Ku va maphorisa man'wana va tikarhatela ku lwisana na vugevenga.
- Nsirhelelo lowu kumekaka eka maphorisa ya tiko na ya le mavhengeleni i xilaveko eka mani na mani.
- Ku hlayiseka ka vaxavi kun'we na vaxavisi hi vukona bya maphorisa/vasirheleli hi minkarhi leyo tala i swa nkoka eku lweni na vukhamba na vugevenga.
- Ku tshambuluta voko ra nawu hi xihatla eka lava va endlaka vugevenga/vukhamba i xilaveko lexikulu.
- Vabohiwa/makhamba na vona va na lung'helo ro khomiwa kahle hi maphorisa ya laha tikweni hikuva na vona va na timfanelo.
- Loko mubohiwa na yena a nga amukeli xidyoho xa yena kumbe ku khomiwa, na wona nawu wu ta n'wi khoma hi voko ra tihanyi.

[50]

XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YO KOREKETA RIRIMI RA LE KAYA (50 WA TIMARAKA)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
	80–100%	70–79%	60–69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
VUNDZENI NA NKUNGUHATO Khodi: VN 30 WA TIMARAKA	24–30 -Vundzeni i byo hlawuleka, bya vutitumbuluxeri bya xiyimo xa le henhla. -Mahungu ya na tlhontho naswona ya hlutekile. -Nkunguhato / mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi hlantswekeke no amukeleka.	21–23½ -Vundzeni i bya xiyimo xa le henhla, bya vutitumbuluxeri. -Mahungu ya koka rinoko naswona ya tsakisa. -Nkunguhato / mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi kombisaka vutshila no amukeleka.	18–20½ -Vundzeni bya twisiseka naswona byi na nkhulukelano wa le henhlanyana. -Mahungu ya tsakisa naswona ya khorwisa. -Nkunguhato / mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi xi nga kahle swinene naswona xa amukeleka.	15–17½ -Vundzeni byi fambelana na nhlokomhaka naswona byi na nkhulukelano lowu amukelekaka. -Mahungu ya tsakisa naswona i ya vutitumbuluxeri lebyi amukelekaka. -Nkunguhato / mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi enerisaka naswona xa amukeleka.	12–14½ -Vundzeni hi lebyo enela, byo andlariwa hi ndlela ya ntolovelo naswona nkhulukelano wa timhaka a wu hetisekangi. -Mahungu ya tala ku fambelana na nhlokomhaka kambe ya kayivela vutitumbuluxeri. -Nkunguhato / mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana xo enela lexi nga na nkhulukelano lowu twisisekaka hi ku olova naswona xa amukeleka.	9–11½ -A hi minkarhi hinkwayo laha vundzeni byi twakalaka naswona byi pfumala nkhulukelano. -Mahungu lama boxiwaka a ma talangi naswona ku na mbuyelelo wa timhaka. -Hambileswi nkunguhato/ mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi andlariwangi kahle naswona a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya.	0–8½ -Vundzeni bya huhula swinene naswona byi pfumala nkhulukelano. -Mahungu lama boxiwaka a ma tsakisa naswona ku na mbuyelelo wa timhaka. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto a wu andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsalwana i ya xiyimo xa le hanshi.

RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	12–15	10½–11½	9–10	7½–8½	6–7	4½–5½	0–4
Khodi: RXV 15 WA TIMARAKA	-Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta. -Ririmi na mahikahatelo swi tirhisiwile hi nkhaqato. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi nkhaqato swinene. -Mahlawulelo ya marito lama tirhisiwaka ya hlutekile naswona i ya xiyimo xa le henhla. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokohaka hi ndlela yo hlawuleka. -Xitsalwana a xi na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta. -Ririmi na mahikahatelo swi tirhisiwile hi mfanelo. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhla swinene. -Tirhisa tindlela to hambanahambana ta mahlawulelo ya marito hi ndlela ya vutshila. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana swinene na nhlokohaka. -Xitsalwana a xi tali ku va na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Vumbhoni byo kota ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta bya tikomba. - Ririmi na mahikahatelo swi tala ku va swi tirhisiwa hi mfanelo. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhla. - Mahlawulelo ya marito lama tirhisiwaka ya fambelana na nhlokohaka. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokohaka. -Xitsalwana a xi talangi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	- Kota ku lemukanyana nkoka wa matirhiselo ya ririmi. - Matirhiselo ya ririmi i ya ntolovelo naswona mahikahatelo i ya le xikarhi. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhlanzana. - Mahlawulelo ya marito ya le xikarhi. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokohaka. - Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hleriwa xi pfa xi va na swihoxo.	-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi hi lamo enela. -Matirhiselo ya ririmi ya kayivela naswona minkarhi yin'wana mahikahatelo ya na swihoxo. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le xikarhi. -Mahlawulelo ya marito i yo enela. Xitayili, thoni na rhejisitara swi kayivela nkholukelano. -Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hleriwa xi pfa xi va na swihoxo leswi nga erivaleni.	-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi i ya madyondza. -Matirhiselo ya ririmi ya tsanile naswona mahikahatelo ya na swihoxo. -Wa tikeriwa ku kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo. -Mahlawulelo ya marito i ya madyondza. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwanga hi mfanelo. -Hambiloko xitsalwana xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.	-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi i ya xiyimo xa le hanshi swinene. -Matirhiselo ya ririmi ya tsanile naswona mahikahatelo ya na swihoxo swo tala. -Wa tikeriwa ku kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo. -Mahlawulelo ya marito a ya tirhisiwanga hi mfanelo. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwanga hi mfanelo eka xitshuriwa hinkwaxo. -Hambiloko xitsalwana xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona a xi twisiseki.

XIVUMBEKO	4–5	3½	3	2½	2	1½	0–1
Khodi: X 5 WA TIMARAKA	<p>-Ku na nkholukelano eka malukelo ya nhlokohaka.</p> <p>-Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma yo hlawuleka swinene.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu swi andlariwile hi ndlela ya vutlhari swinene.</p> <p>-Vulehi byi fambelana na swilaveko swa xitsalwana.</p>	<p>-Ku na nkholukelano eka malukelo ya nhlokohaka.</p> <p>-Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma swinene.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu swi andlariwile hi mfanelo swinene.</p> <p>-Vulehi hi lebyi faneleke.</p>	<p>-Malukelo ya timhaka to tala ya fambelana na nhlokohaka.</p> <p>-Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela leyi faneleke.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu swi andlariwile hi mfanelo.</p> <p>-Vulehi hi lebyi faneleke.</p>	<p>-Malukelo ya timhaka ya fambelana na nhlokohaka.</p> <p>-Vuxokoxoko byin'wana byi andlariwile ku ya hi swilaveko swa nhlokohaka.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisiseka.</p> <p>-Vulehi byi tala ku va lebyi faneleke.</p>	<p>-Malukelo ya timhaka tin'wana ya fambelana na nhlokohaka.</p> <p>-Ku na vuxokoxokonyana lebyi andlariweke hi ndlela leyi twisisekaka.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisiseka.</p> <p>-Xitsalwana xi lehile/komile ngopfu.</p>	<p>-Malukelo ya timhaka tin'wana a ya fambelani na nhlokohaka.</p> <p>-Minkarhi yin'wana vuxokoxoko bya huhula kambe hungu leri a ri vulaka ra twisiseka.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu i swa madyondza.</p> <p>-Xitsalwana xi lehe/kome ngopfu.</p>	<p>-Malukelo ya timhaka eka xitsalwana hinkwaxo a ya fambelani na nhlokohaka.</p> <p>-Vuxokoxoko lebyi andlariweke bya huhula.</p> <p>-Swivulwa na tipharagirafu swi pfuvapfuvanile naswona a swi na nandzelelano.</p> <p>-Xitsalwana xi lehile/komile ku tlula mpimo swinene.</p>

XIYENGE XA B**XIVUTISO XA 2****2.1 PAPILA RA XINGHANA**

Mukamberiwa a nga ha katsa na leswi swi nga laha hansi:

- Adirese.
- Manghenelo kumbe ku xeweta.
- Ku titwa ka yena.
- Leswi a nga ta swi endla ku seketela munghana wa yena.
- Mahetelelo.

[30]**2.2 MBULAVULO (XIPICHI) ENKHUBYENI WA VUKATI**

- Ku xeweta.
- Ku vula leswi vona vanghana va titwisaka xiswona.
- Ku bumabumela munghana wa yena.
- Ku laya munghana wa yena.
- Ku navelela munghana.
- Rito ro hetelela.

[30]**2.3 N'WANGULANO EXIKARHI KA MUDYUHARI LOYI A ALAKA KU TLHAVIWA NERETA HI MUONGORI LOYI A HA RIKI MUNTSHWA NA MUONGORI LOYI**

- Muongori a nga ha vutisa leswi mudyuhari a karhatiwaka hi swona.
- Mudyuhari a hlamusela.
- Muongori a lava ku n'wi tlhava nereta.
- Mudyuhari a ala hi ku komba leswaku muongori a nga ringanelanga ku tlhava yena hikuva wa ha ri lonsongo.
- Ku va na kwetlembetano ku kondza ku nghenelela un'wana kumbe ku xavelela yena muongori.
- Ku hela ka swona.

[30]**2.4 AJENDA NA MAKANELWA****AJENDA**

Mukamberiwa u ta sungula a tsala Ajenda leyi nga ta komba kahle nongonoko lowu va nga ta famba ha wona. Eka yona a nga katsa leswi landzelaka:

- Nhlokomhaka.
- Siku, nkarhi na ndhawu leyi nhlengeletano a yi khomeriwile kona.
- Ku pfula.
- Ku amukela.
- Ku kombisa lava nga ta va va ri kona na lava nga ta va va tsandzekile ku fika.
- Timhaka leti ku nga ta kaneriwa ha tona.
- Switiviso na ku khensa.
- Ku pfala.

MAKANELWA

Makanelwa ya yena ya nga komba leswi landzelaka:

- Ku pfula.
- Ku kombisa lava a va ri kona na lava a va nga ri kona.
- Muxaka wa nhlengeletano.
- Ku hlaya makanelwa.
- Swiboho leswi va swi tekeke.
- Ku pfala.
- Minsayino ya mutshamaxitulu na matsalana eka makanelwa.

[30]

XIYENGE XA B: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO LEHA (30 WA TIMARAKA)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
	80–100%	70–79%	60 – 69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
	14½–18	13–14	11 – 12½	9–10½	7½–8½	5½–7	0–5
VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO Khodi: VNX 18 WA TIMARAKA	-Ku na vutivi byo ndlandlamuka byo hlawuleka byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mahungu hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni.	-Ku na vutivi bya kahle swinene byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlelelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mahungu hi lamo kongoma naswona a nga humi emhakeni.	-Ku na vutivi bya kahle byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlelelo ya mahungu hi lamo kongoma kambe u pfa a humanyana emhakeni.	-Ku na vutivi bya le xikarhi byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni kambe a ya onhi mongo wa mhaka.	-Ku na vutivi byo enela byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa ku khuma ka miehleketo. Maandlalelo ya mahungu ya pfa ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali.	-Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza. Maandlalelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali.	-Ku pfumaleka vutivi bya matsalelo ya xitsalwambiko. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza. Maandlalelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali.

<p>-Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano hi ku hetiseka naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa swinene na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Vumbhoni bya nkunguhato / mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko lexi hlantswekeke swinene no amukeleka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya nkhaqato swinene.</p>	<p>-Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela ya kahle, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Vumbhoni bya nkunguhato / mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko lexi andlariweke kahle swinene no amukeleka</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya kahle swinene ku ya hi milawu ya matsalelo.</p>	<p>-Vundzeni na timhaka swi tala ku va na nkhlukelano naswona vuxokoxoko lebyi andlariweke byi tala ku seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Vumbhoni bya nkunguhato / mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xa kahle no amukeleka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya kahle ku ya hi milawu ya matsalelo.</p>	<p>-Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano hi ndlela yo amukeleka naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Vumbhoni bya nkunguhato / mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xa le xikarhi no amukeleka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi milawu ya matsalelo.</p>	<p>-Vundzeni na timhaka swi le ka xiyimo xo enela naswona vuxokoxoko byin'wana byi seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Vumbhoni bya nkunguhato / mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xo enela no amukeleka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi milawu ya matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi kavanyetaka mongo.</p>	<p>-Vundzeni na timhaka a swi talangi ku va na nkhlukelano naswona ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka.</p> <p>-Hambileswi nkunguhato / mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya naswona xitsalwana a xi andlariwangi kahle.</p> <p>-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi kavanyetaka mongo.</p>	<p>-Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza, mahungu ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali.</p> <p>-Makunguhatelo na mpfapfarhuto wu hoxekile naswona xitsalwambiko xi andlariwile hi ndlela ya xiyimo xa le hansi.</p> <p>-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.</p>
--	--	--	---	---	--	--

RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI Khodi: RXV 12 WA TIMARAKA	10–12	8½–9½	7½–8	6–7	5–5½	4–4½	0–3½
	<p>-Vulongoloxamari-to byi endliwile hi nkhaqato hi ndlela ya vutlhari swinene.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhaqato swinene ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.</p> <p>-Xitsalwambiko xi hava na xihoxo na xin'we hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwambiko xi na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamari-to byi endliwile hi ndlela ya kahle swinene.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.</p> <p>-Xitsalwambiko a xi taleriwangi hi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamari-to byi kahle naswona marito ya twisiseka kahle.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka.</p> <p>-Xitsalwambiko xi na swihoxonyana hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamari-to i bya le xikarhi. Swihoxo a swi onhi nkhluluko wa mongo.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndlela yo enela.</p> <p>-Xitsalwambiko xi na swihoxo swa le xikarhi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamari-to i byo enela naswona ku na swihoxo swo tala.</p> <p>-Ntivoririmi wa kayivela naswona a wu enelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Matirhiselo ya xitayili, thoni na rhejisitara swi pfa swi nga twisiseki.</p> <p>-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo.</p> <p>- Xitsalwana xi komile &/ lehile.</p>	<p>-Vulongoloxamari-to i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka.</p> <p>-Ntivoririmi wa ha lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo.</p> <p>-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.</p> <p>- Xitsalwana xi komile &/ lehile swinene.</p>	<p>-Vulongoloxamari-to i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka.</p> <p>-Ntivoririmi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nhlokomhaka.</p> <p>-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona xi hlanganisa nhloko.</p> <p>- Xitsalwana xi komile &/ lehile swinene.</p>

XIYENGE XA C**XIVUTISO XA 3****3.1 XINAVETISO**

Eka xinavetiso xa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Vito ra bindzu.
- Ku boxa vito ra ndhawu.
- Nxavo wa tona.
- Muxaka wa tiayisikhirimi leti xavisiwaka.
- Minkarhi ya bindzu.
- Vuxokoxoko bya n`wini wa bindzu.

[20]**3.2 POSIKARATA**

Eka posikarata ya yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Vito ra nhlango.
- Siku, ndhawu na nkarhi wa nhlengeletano.
- Xikongomelo.
- Vuxokoxoko bya mutsari wa posikarata.

[20]**3.3 SWILETELO**

Eka swiletelo swa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Vito ra patu kumbe xitarata.
- Miako na mimfungho leyi a nga ta yi hundza.
- Mimpfhuka leyi a nga ta yi famba.
- Ku komba matlhelo lawa a nga ta jikela eka wona.
- Nhlamuselo ya leswi ku langutekisaka xiswona.

[20]

XIYENGE XA C: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO KOMA (20 wa timaraka)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
	80–100%	70–79%	60–69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
	10–12	8½–9½	7½–8	6–7	5–5½	4–4½	0–3
VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO Khodi: VNX 12 WA TIMARAKA	-Ku na vutivi byo ndlandlamuka byo hlawuleka ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana hi vuenti swinene eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni.	-Ku na vutivi bya kahle swinene naswona byi fambelana na swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana hi vuenti eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona ku hava mahungu yo huhula.	-Ku na vutivi bya kahle ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu hi lamo kongoma kambe ku na swo huma emhakeni.	-Ku na vutivi bya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo karhi eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni kambe a ya onhi mongo wa mhaka.	-Ku na vutivi byo enela ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo enela eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali.	-Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu hi ndlela ya madyondza eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa huhula.	-Ku pfumaleka vutivi ku ya hi swilaveko swa switsalwambiko. -A nga na vutivi byo kota ku lemuka mimbangu yo hambanahambana eka timhaka to tsala -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona minkarhi yin'wana mongo wa huhula.

-Vundzeni na timhaka swi na nkholukelano hi ku hetiseka naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa swinene na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokohaka.	-Vundzeni na timhaka swi na nkholukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela ya kahle, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokohaka.	-Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya le henhlanyana naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketela nhlokohaka.	-Vundzeni na timhaka swi na nkholukelano hi ndlela yo amukeleka naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketela nhlokohaka.	-Vundzeni na timhaka swi le ka xiyimo xo enela naswona vuxokoxoko byin'wana byi seketela nhlokohaka.	-Vundzeni na timhaka a swi talangi ku va na nkholukelano naswona ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokohaka.	-Vundzeni na timhaka a swi na nkholukelano naswona ku na vuxokoxokonyana lebyi seketelaka nhlokohaka.
-Vumbhoni bya nkunguhato / mpapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana lexi hlantswekeke swinene no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato / mpapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana lexi hlantswekeke no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato / mpapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana kahle swinene no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato / mpapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xo amukeleka no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato / mpapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xo enela no twisiseka.	-Hambileswi Nkunguhato / mpapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya naswona xitsalwana a xi andlariwangi kahle.	-Nkunguhato / mpapfarhuto a swi andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsalwana i ya xiyimo xa le hanshi.
-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya nkhaqato swinene.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya kahle ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi milawu ya matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla erivaleni.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla erivaleni.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.

	6½–8	6	5–5½	4–4½	3½	2½–3	0–2
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI Khodi: RXV 8 WA TIMARAKA	-Vulongoloxamarito byi endliwile hi nkhaqato hi ndlela ya vutlhari swinene. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhaqato swinene ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Xitsalwambiko xi kala na xihoxo na xin'we hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke	-Vulongoloxamarito byi endliwile kahle swinene naswona byi andlariwile hi nkhaqato -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Xitsalwambiko xi tala ku va xi nga ri na swihoxonyana hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke	-Vulongoloxamarito byi kahle naswona marito ya hlayeka kahle. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka. -Xitsalwambiko a xi taleriwangi hi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Vulongoloxamarito i bya le xikarhi. Swihoxo a swi onhi nkhluluko wa mongo. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndlela yo enela. -Xitsalwambiko xi na swihoxo swa le xikarhi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.	-Vulongoloxamarito i byo enela naswona ku na swihoxo swo tala -Ntivoririmi wa kayivela naswona a wu enelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo ku ya hi nhlokomhaka. -Hambileswi xitsalwambiko xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala. -Xitsalwana xi komile/lehile.	-Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wa ha lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nhlokomhaka. -Hambileswi xitsalwambiko xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xitsalwana hinkwaxo xi lo pyi hi swihoxo. -Xitsalwana xi komile/lehile swinene.	-Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitsalwana hinkwaxo xi lo pyi hi swihoxo naswona xi hlanganisa nhloko hambileswi xi nga xopaxopiwa no hleriwa. -Hambileswi xitsalwambiko xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xitsalwana hinkwaxo xi lo pyi hi swihoxo. -Xitsalwana xi komile/lehile swinene.